

KAM PÜRE OĞLU BAMSİ BEYREK, DELİ DUMRUL, SALUR KAZAN ve TEPEGÖZ BOYLARININ ANADOLU VARYANTLARI ve DEDE KORKUT HİKÂYELERİ COĞRAFYASININ TESPİTİ SORUNU

Tuncer GÜLENSOY

Sözlü ve yazılı Türk edebiyatının şaheserlerinden birisi olan *Dede Korkut Destanları*'nın izleri Anadolu'nun pek çok yöresinde hâlâ görülmekte ve zaman zaman da bilim adamları ve araştırmacılar tarafından tespit edilmektedir. Fakat, *Dede Korkut Destanları*'nın hepsi anlatılmamakta, bunlardan *Bey Böyrek*,

1	Bey Böyrek (Beyböyrek),	13	Bengiboz,
2	Bey Böyre,	14	Bengiboz ile Bey Böyrek veya (Bey Böyrek ile Bengiboz),
3	Bey Böğrek,	15	Beg Bôreg u Bengi Bozan (veya: Bozat) [Kürmanç ağzı ile],
4	Bey Böre,	16	Bamsı Beyrek,
5	Bey Börü,	17	Beyrek,
6	Bey Beyrek,	18	Bey Bira / Bey Bire,
7	Bey Beyri,	19	Al Kavak Kızı,
8	Beg (Bey) Bögürek,	20	Ak Kavak (Akkavak) Kızı,
9	Bay Büre-Bamsı Beyrek,	21	Akkavak Kız ile Beğböğrek,
10	Bâ Börek,	22	Dengiboz-unan Bâ Bôrek Hekâsı,
11	Bal Börek,	23	Hazâ Hikâye-i Bey Böyrek,
12	Bol Börek,		

adları ile Anadolu'nun pek çok yöresinde, hatta Rumeli ve Balkanlar'da dilden dile dolaşmaktadır. Karakalpak, Azerî , Kırgız, Kazak, Başkırt ve Özbek Türkleri arasında yaşayan varyantlarında hikâyenin kahramanının adı da değişiktir. Türk boyları arasında bir destan dairesi oluşturan Alpamış Destanı'nın dört ana rivâyeti vardır. Bunlar: Kongrat (Özbek, Karakalpak ve Kazak rivâyetleri), Oğuz (Anadolu ve Azerbaycan rivâyetleri), Kıpçak (Başkırt ve Tatar rivâyetleri) ve Altay rivâyetleridir:

Altay Türkleri:

Alıp Manaş

(Alpamış destanının en arkaik ve en eski rivâyetidir. Bu destan, Altaylı Türklerin usta destan anlatıcısı Ulağaşev'den derlenmiştir. Bu Altay rivayeti, Oğuzların daha Altay Dağı'nın eteklerinde yaşadıkları sıralarda ortaya çıkmıştır. Bu konuda bir araştırma yapan Metin Ergun'a göre, destanın daha VI.-VIII. yüzyıllarda yani Göktürk Kağanlığı devrinde Altay eteklerinde teşekkül etmiş olması muhtemeldir.¹

¹ Metin Ergun, "Bamsı Beyrek ile Alpamış destanının coğrafyası", *TDAY-Belleten* 1992, Ankara 1995, s. 77.

Karakalpak ve Kazak Türkleri:	Alpamıs,
Başkırt Türkleri:	Alpamıs ve Barsın Hiluv veya Alpamşa,
Özbek Türkleri:	Alpamıs
Tatar Türkleri:	Alpamşa veya Alıpmemşen demektirler.

A. İnan ile M. Ergin bu adların Alp Bamsı'dan geldiğini belirtmektedirler.

Tepegöz ile *Deli Dumrul* hikâyeleri *Beyböyrek* kadar anlatılmıyorsa da Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde bazı varyantlarına rastlanılmaktadır. Bunlardan *Tepegöz* varyantlarından birisi Diyarbakır'ın Lice ilçesi Karaz köyünde anlatılmaktadır. Segil Teke (ayağı beyaz teke) adı ile anlatılan bu hikâyeye, *Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü destan*'la hemen hemen aynıdır. Basat'ın kesip postuna büründüğü "koç", bu varyantta "teke" olarak karşımıza çıkar.

Deli Dumrul rivâyetleri üçüncü sırada yer almakta olup, aşağıda verilmiştir.

Salur Kazan destanı da, varyantları az olmakla birlikte, Anadolu'da anlatılan destanlar içinde yer alır. Bu destanın Karaz yöresinde Kürmanç ağzı anlatılan varyantının adı da Ahçıkozi (< Okçu Kozan) adını taşımaktadır. Hikâyedeki Ahçı (Okçu), Kozi de (Kozan) kelimesinin yöresel söylenişinden başka bir şey değildir. Kozan adının Kazan ve dolayısıyla *Salur Kazan* adı ile ilgisi açıkça görülmektedir.

Görüldüğü üzere *Dede Korkut* hikâyelerinin Anadolu varyantlarının adları bile henüz tespit edilememiştir. Bir hikâyenin çeşitli adlarla farklı ağız bölgelerinde yaşandığı düşünülürse daha pek çok varyantın ele geçmesi beklenecektir. Ancak, çalışmalar ve derleme faaliyetleri hızlandıkça ele geçen malzeme de çoğalacaktır.

I. BEY BÖYREK

Bey Böyrek destanının Anadolu ile Rumeli'de tespit edilen varyantları şunlardır:

1. Safranbolu (Zafranbolu) - Hacılar obası rivâyeti:

Tespit eden: A. Baha (Gökoğlu) 1929 yılında Hacılar obasında Emine Gedun'dan derlenmiştir.²

2. Safranbolu (Zafranbolu)-Kuzyaka-Hacılar obası rivâyeti:

Hacılar obasında Mustafa Efendi'den derlenmiştir.³

3. Trabzon rivâyeti:⁴

Tespit eden: Ahmet Baha Hamamîzâde İhsan'dan naklen Trabzon rivâyeti.

4. Yarpuz rivâyeti / Gâvurdağı rivâyeti.

Tespit eden: Ali Rıza Yalman (Yalgın).⁵ Cebelibereket vilâyetinin Yarpuz nahiyesine bağlı Gököl yaylasında, Duran adında bir çoban tarafından anlatılmıştır.

² "Oğuz destanlarından Bey Böyrek menkabe ve destanı", *Millî Mecmua*, Sa. 2, İstanbul İkincikânun 1931, s.123-126.

³ *Atsız Mecmua*, Sa. 10, İstanbul, 15 Şubat 1932, s.255-260.

⁴ *Millî Mecmua*, Sa. 132, 1930; *Atsız Mecmua*, Sa. 10; *Bartın gazetesi*, 21 Eylül 1931, Sa. 312 vd.; "Beyböyrek'in Trabzon rivâyeti", *Bartın Gazetesi*, Safranbolu, 26 Ekim 1931, Sa. 317'de.

⁵ *Memleket Mecmuası*, Adana 1929, Sa. 5 vd.; *Cenupta Türkmen Oymakları*, Ankara 1933, Kısım III, s. 68-80.

5. Güney-Aladağı rivâyeti:

Kocaelililer köyünde Bekir Ağa'dan dinlemiştir.⁶

4. Erzurum rivâyeti:

Tespit eden: Baha Gökoğlu⁷

5. Kilis rivâyeti:

Derleyen: Ali Rıza Yalman Yalgın. (Kilis'in Kürtümcük köyünden, Aşkar Mehmet'ten 24.8.1931 tarihinde derlemiştir.⁸

6. Bayburt rivâyeti (1) :

Tespit eden ve yayımlayan: Osman Turan⁹

A rivâyeti: Bayburt'un Vahşin köyünden 38 yaşlarında İbişoğlu Zarif'den tespit edilmiştir.

B rivâyeti: Hopur köyünden 60 yaşındaki Çiloğlu Yusuf Çavuş'un ağzından derlenmiştir. bk. 7/2.

C rivâyeti: Vahşin köyünden 40 yaşlarında Keziban adında bir kadından derlenmiştir. bk. 7/3.

7. Bayburt rivâyeti (2):

Tespit eden ve yayımlayan: Osman Turan¹⁰ Bayburt'un Vaganda köyünde Puşulu Hanım'dan derlenmiştir.

8. Bayburt rivâyeti (3):

Tespit eden ve yayımlayan: Osman Turan¹¹

9. Bayburt rivâyeti (4):

Yayımlayan: Mahmut Kemal Yanbey.¹²

10. Bayburt rivayeti (5):

Yayımlayan: Saim Sakaoğlu.¹³

11. Bayburt rivâyeti (6):¹⁴**12. Bayburt rivâyeti (7):¹⁵****13. Bayburt rivâyeti (8): P. N. Boratav, DTCF. FAr., 12 s.¹⁶**

⁶ Ali Rıza (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, Kısım III, Ankara 1933, s.68-80.

⁷ "Oğuz destanından Bey Böyrek'e dair son araştırmalar ve Bamsı Beyrek'in Erzurum rivayeti", *Halkbilgisi Haberleri*, yıl 5, Sa. 54, İstanbul 1936, s. 81-87.

⁸ "Bey Böyrek ve Benliboz", Adana, *Türk Sözü*, 5,6,8,9 Sontesrin 1935, Sa. 3369, 3370, 3371, 3372, 3373.

⁹ "Bey Böyrek-Bayburt rivâyeti", *Ülkü*, X, Ankara 1938, Sa. 59; *Türklük*, II, İstanbul 1939, Sa. 8).

¹⁰ "Bey Böyrek hikâyesinin yeni rivâyetleri", *Türklük*, II, İstanbul 1939, Sa.8, s. 126-137.

¹¹ *Türklük*, II, Sa. 9, s. 174-178.

¹² "Bey Böyrek Masalı", *TFA*, İstanbul, Aralık 1962, Sa.137, s.2283-2286. Bu rivâyet, "Bir Bayburt Masalı: Bey Böyrek" adı ile *Bayburt'un Sesi*, Sayı: 11 -Dede Korkut Özel Sayısı- (21 Şubat 1997), s. 39-41'de yeniden yayınlanmıştır.

¹³ "Bey Böyrek hikâyesinin Bayburt rivâyeti", *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-IV-V-VI, 1966-1969 (Ankara 1973), s. 159-180.

¹⁴ M. K. Yanbey, "Bayburt Folkloru: Beyrek'e ait notlar", *TFA*, Sa. 35, 1960.

¹⁵ M. K. Yanbey, "Bey Böyrek'e ait ikinci hikâye", *TFA*, Sa. 153, 1962.

¹⁶ P. N. Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul 1988, s. 28.

13b. Bayburt rivâyeti (9):

Tespit edip yayımlayan: Salih Kalekâhyası.¹⁷ Bayburtlu 77 yaşındaki Ağa Salih Kalekâhyası (Doğ. 1920)'ndan derlenmiştir.

14. Beyşehir rivâyeti:

Derleyen ve yayımlayan: P. N. Boratav.¹⁸ 1934 tarihinde Beyşehir'de Karabet Ağa adlı bir Ermeni'den derlenmiştir.

15. Konya rivâyeti (1)

Yayımlayan: Bilgin Öğütverici.¹⁹ Bu rivâyeti annesinden dinlemiştir.

16. Konya-Kavak köyü rivâyeti (2)-Bey Bira:

Yayımlayan: Cahit Öztelli.²⁰

17. Konya-Meydan köyü rivâyeti (3):

Yayımlayan: P. N. Boratav.²¹

18. İstanbul rivâyeti (1):

Beyşehir ve Maden köyü rivayetlerini ağızdan tespit ederek, İstanbul rivâyetini de İstanbul Üniversitesi Ktp. no.239 ve TDK Ktp. no. 1359-6028'de kayıtlı yazmalardan çıkararak, cönklerden topladığı manzumeleri ile beraber Pertev Naili Boratav yayınlamıştır.²²

19. İstanbul rivâyeti (2):

Yukarıda bahsedilen yazmadaki ikinci rivâyettir.²³

20. İstanbul rivâyeti (3):²⁴**21a). Kırşehir rivâyeti (1):²⁵**

Ahmet Günşen tarafından tespit edilip *Kırşehir ve Yöresi Ağızları* adlı Tuncer Gülensoy tarafından yönetilen doktora tezine alınmıştır.

21b). Kırşehir rivâyeti (2):

"Bamsı Beğrek" Anlatan: Şevkiye Seyfeli (1936). Mahmut Seyfeli tarafından tespit edilmiştir. Bu konuda Seyfeli'nin *Kırşehir Halk Edebiyatı, Folkloru ve Etnografyası* adlı Tuncer Gülensoy tarafından yönetilen Yüksek Lisans tezinde geniş bilgi bulunmaktadır.²⁶ Bu rivayet banda kayıt edilmiştir.

¹⁷ "Bey Böyrek Hikâyesi", *Bayburt'un Sesi*, Sa. 11 (21 Şubat 1997), s. 82-84.

¹⁸ "Bey Böyrek hikâyesine ait metinler", *Ülkü*, X, Sa. 60, Ankara, Şubat 1938, s. 483-492.

¹⁹ B. Öğütverici, "Bey Böyrek'in Konya varyantı", *TFA*, Sa. 215, Haziran 1967, s. 4137-4138.

²⁰ C. Öztelli, "Bey Böyrek'in Konya/Kavak Köyü varyantı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sa. 213, 1967.

²¹ "Meydan rivâyeti", *HBH*, Yıl: 8, Sa. 87, İstanbul, İkincikânun 1939, s. 61-64; Sa. 88, Şubat 1939, s. 85-88 ve "Bey Böyrek hikâyesine ait metinler", Ankara 1939, s. 54-61.

²² *Ülkü*, X, Sa. 60, XI, Sa. 61 vd.; Bunları ayrıca bir kitap halinde de toplamıştır: *Bey Böyrek Hikayelerine Ait Metinler*, Ankara 1939.

²³ *Ülkü*, XI, Ankara, Haziran 1938, Sa. 64, s. 348-350; XI, Sa. 65, Temmuz 1938, s. 425-433.

²⁴ P. N. Boratav, "İstanbul rivâyetine ait ilâveler", *HBH*, Yıl: 8, Sa. 86, İstanbul, Birincikânun 1938, s. 32-42.

²⁵ A. Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, Kayseri 1994.

²⁶ Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.

21c. Mucur (Kırşehir) rivâyeti (3):

Yayımlayan: O.Turan.²⁷ Kırşehirli bir kişiden tespit edilmiştir. Daha sonra, Naki Tezel tarafından Mucurlu Seyfullah Eti'den tespit edilen bir rivâyet O. Ş. Gökyay'a verilmiştir.

22. Bartın rivâyeti (1): (krş. 35)

Tespit eden: Ahmet Caferoğlu. (Bu rivayet Bartınlı Ayşe Sülün'den tespit edilerek *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler* ²⁸'de "Bol Börek" adı ile yayımlanmıştır. Bu rivayette "Akkavak Kızı"nın adı da geçer (s.177-180). krş.

23. Zile (Tokat) rivâyeti:

Tespit eden ve yayımlayan: Cahit Öztelli.²⁹

24. Sivas rivâyeti:

Derleyen ve yayımlayan: Cahit Öztelli. [*Akkavak Kızı ile Beğbörek*]³⁰

25. Poyraz (Elazığ) rivâyeti:

Yayımlayan: Tuncer Gülensoy.³¹

26a. Bünyan (Kayseri) rivâyeti:³²

Anlatan: Mehmet Sıtkı Işıtır. Derleyen: S. Burhanettin Akbaş. Yayımlayan: Tuncer Gülensoy.

26b. Felâhiye (Kayseri) rivâyeti:

Anlatan: Felâhiye ilçesinin Darılı köyünden İdris Bulut. Derleyen ve yayımlayan: Önder Çağırın.³³

27. Yozgat rivâyeti (1):

Derleyen ve yayımlayan: Şükrü Elçin.³⁴ Yozgat'ın Çayıralan ilçesi, Yukarı Teke köyünden Hüseyin Kaya'dan dinleyip yazmıştır.

²⁷ "Bey Börek Mucur rivâyeti", *Konuşmalar 2*, CHP Halkevleri yayınları, Ankara, Temmuz 1940, s.121-126. (Resimleyen: Turgut Zaim).

²⁸ İstanbul, 1951.

²⁹ "Bey Börek'in Zile varyantı", *19 Mayıs*, Samsun (19 Mayıs 1944), C.7, Sa. 66, s. 14-17; "Bey börek'in Zile rivayeti", *TFA*, III, Sa. 54, İstanbul, Ocak 1954, s. 853-856.

³⁰ C. Öztelli, "Bamsı Beyrek'in Sivas Söylentisi I", *TFA*, Sa. 111, Ekim 1958, s. 1771-1773; II, *TFA*, Sa. 112, Kasım 1958, s. 1798-1800; III, *TFA*, Sa. 113, Aralık 1958, s. 1814-1816.

³¹ Elazığ'ın Poyraz nahiyesinden tesbit edilen bu rivayet "*Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Dede Korkut Hikayeleri: "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nın Poyraz (Elazığ) varyantı"* adı ile 1-8 Temmuz 1988 tarihleri arasında Azerbaycan'ın baş şehri Bakû'da toplanan I. Sovyet-Türk Kollokyumu'nda "Türk Kültür Anıtı Olarak Dede Korkut Kitabı" adlı toplantıya bildiri olarak sunulmuş; daha sonra *Türk Kültürü* dergisinde yayınlanmıştır. (XXI, Sa. 224, s. 547-558). Ayrıca bk. Tuncer Gülensoy, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1993, s.107-135.

³² *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1988*'de "Dede Korkut hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli'deki izleri: Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nın Bünyan; Deli Dumrul Destanı'nın Rumeli varyantı" (Ankara 1994, s. 97-111) adı ile yayınlanmıştır.

³³ "Dede Korkut hikâyelerinden Bamsı Beyrek'in Destânî hikâyesinin Felâhiye (Kayseri) varyantı", *Kardeş Ağızlar*, Sa. 6 Nisan-Mayıs-Haziran 1998), s. 25-37. Aynı hikâye, Önder Çağırın'ın "*Felâhiye ağzı üzerine bir inceleme*" adlı Yüksek Lisans tezinde de yer almaktadır. Malatya, 1989.

³⁴ Ş. Elçin, "Bey Börek'in Yozgat Rivâyeti", *TFA*, Sa. 191, Haziran 1965.

28. **Boğazlıyan (Yozgat) rivâyeti (2)**
[Ak Kavak Kızı]: Tespit eden: Namık Aslan.³⁵
29. **Kadışehir (Yozgat) rivâyeti (3)**
[Ak Kavak Kızı]: Tespit eden: Ünal Demirezen.³⁶
30. **Sorgun (Yozgat) rivâyeti (4)**
[Dengiboz-unan Bâ Borek Hekâsı]: Tespit eden: Bayram Durbilmez. (Anlatan: Mahi Sevim, 55 yaşında, ilk okul mezunu, ev hanımı. Derleme yeri: Sorgun, Ağustos 1990.³⁷
- 31a. **Ardanuç (Artvin) rivâyeti:**
Tespit eden: İbrahim Etem Özkan.³⁸
- 31b. Ardanuç'ta Ülkü Önal tarafından derlenen bir rivâyetin adı da "Beybörek Masalı"dır.
32. **Çorum rivâyeti:**
Yayımlayan: Hayrettin İvgin.³⁹
33. **Bolvadin (Afyon) rivâyeti:**
Yayımlayan: Ali İhsan Muratoğlu.⁴⁰
34. **Sivas rivâyeti:**
Yayımlayan: Cahit Öztelli.⁴¹
35. **Bartın rivâyeti (2): krş.22**
Yayımlayan: Cahit Öztelli.⁴²
36. **Köyceğiz (Muğla) rivâyeti:**
Bey Börek.⁴³
37. **Erzurum rivâyeti:**⁴⁴
38. **Çankırı rivâyeti:**

³⁵ Yozgat'tan tesbit edilen bu rivayet, N. Aslan'ın Tuncer Gülensoy tarafından yönetilen *Yozgat Masallarında Tip ve Motif Yapısı* (Kayseri 1994) adlı doktora tezinin 285-293. sayfalarında yer almaktadır.

³⁶ Namık Aslan tarafından incelenmiş ve 13 numarada bahsedilen teze alınmıştır.

³⁷ Şu tezin içinde: B. Durbilmez, *Sorgun (Yozgat) ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Yöneten: Tuncer Gülensoy. Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans tezi, (basılmamış), Kayseri-Haziran, 1991, s. 35-44.

³⁸ Ardanuç'tan tesbit edilen bu rivayet, İ. E. Özkan'ın Tuncer Gülensoy tarafından yönetilen *Ardanuç ve Yöresi Ağızları* (Kayseri 1994) adlı Yüksek Lisans tezinde yer almaktadır.

³⁹ H. İvgin, "Çorum'da bir Dede Korkut hikâyesi: Akkavak Kızı", *TFA*, Sa. 320, 1976.

⁴⁰ A. İ. Muratoğlu, "Bay Büre-Bamsı Beyrek'in Bolvadin varyantı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sa. 312, 1976.

⁴¹ C. Öztelli, "Bamsı Beyrek'in Sivas Söylentisi", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sa. 111, 112, 113, 1958.

⁴² "Bamsı Beyrek'in Bir varyantı", *TFA*, Sa. 225, İstanbul, Nisan 1968, s. 4709-4712. A. Caferoğlu'nun Bartın'da mahallî ağızla tespit ettiği bu rivâyet, C. Öztelli tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak yayımlanmıştır. (O. Ş. Gökyay'dan naklen).

⁴³ Boratav Arşivi, 70, *Halk Bilgisi Haberleri*, Sa. 37 (Anlatan: İraz Özdemir).

⁴⁴ P. N. Boratav, *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*, İstanbul 1988, s. 28: c. Erzurum, Boratav, DTCF. FAR.

Çankırı Masalları adlı eserin yazarı D. Dilçin tarafından P. N. Boratav'a bahsedildiği, Boratav'ın "*Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*"⁴⁵ adlı eserinde nakledilmektedir. Boratav bu konuda şunları yazmaktadır: "... *Bay Dehri, Bey Böyrek, Asuman ile Zeycan, v.s. gibi halk hikâyelerinin, Battal Gâzi, Hamzanâme ... gibi kahramanlık hikâyeleri arasında, kahvelerde, birbirini takip eden gecelerde, mabaitli olarak profesyonel hikâyeciler tarafından anlatıldığı zamanları hatırlamaktadır.*"

39. Göksun (Maraş) rivâyeti:

Öğretmen Veli Kirişçioğlu tarafından İsmail Gürbüz'den tespit edilen bu rivâyet, O. Ş. Gökyay'ın arşivinde olup el yazısı ile dokuz sayfadır.

40. Sinop rivâyeti:

bk. A. Baha (Gökoğlu).⁴⁶

41. Şah Kasım Hikâyesi: ⁴⁷

(Bu basma rivâyette oğlanın adı *Kasım*, lâkabı *Bey Böyrek*'tir.)

42. Çardak (Denizli) rivâyeti:

Denizli'nin Çardak ilçesinden olan öğrencim Şener Özbay (1983; şimdi edebiyat öğretmeni), çocukluğunda "Bey Börü" adlı bir hikâye dinlediğini söylemiştir.

43. Bu rivâyetlerden başka, Pertev Naili Boratav'ın bahsettiği iki yazmada (A. Dil Kurumu Nüshası, B. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshası) da Bey Böyrek hikâyesi yer almaktadır.⁴⁸

Yukarıdaki bilgilerin ışığında, Anadolu'nun Doğusunda yer alan illerimizden Erzurum, Bayburt, Artvin (Ardanuç) ve bu illerin güneyinde yer alan Elazığ (Poyraz) rivâyetleri, destanın doğuş yeri olan Azerbaycan bölgesine çok yakındır. Öte yandan, Göksun-Maraş, Yozgat, Çorum, Bartın, Sinop, Samsun, Trabzon, Tokat/Zile, Kayseri, Kırşehir-Mucur, Sivas, Çankırı, Konya gibi iç Anadolu illeri bu uzantının bir devamıdır.

Batı Anadolu'nun Muğla ve Denizli gibi illeri sınırları içinde yaşayan Dede Korkut hikâyeleri de ilgi çekicidir.

44. Güneydoğu Anadolu'nun eski bir Türk yerleşim merkezi olan Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Kocaköy'de (eski adı: Karaz), *Gurmanç ağzı* ile söylenen bir Beyrek hikâyesinin adı *Beg Boreg u Bengi Bozan* (veya: *Bozat*)'tır. *Bey Böyrek ve Bengi Bozan* demek olan bu destan yörenin destancıları tarafından hâlâ anlatılmaktadır.

45. Bey Böyrek ile Bengiboz'un hikâyesi:

Anlatan: Emine Aküzüm. Derleyen: Dr. Erdoğan Altunkaynak (yayınlanacak)

46. Bengiboz:

Derleyen: Bilge Seyidoğlu.

⁴⁵ İstanbul 1988, s. 158.

⁴⁶ "Oğuz destanından 'Bey Böyrek'e dair, I", *Bartın gazetesi*, Sa. 303, 20 Temmuz 1931, (O. Ş. Gökyay'dan naklen).

⁴⁷ Himmetzade S. Aptullah, *Şah Kasım Hikâyesi*, İstanbul 1333 (1917), 48 s.

⁴⁸ Boratav, her iki yazma nüshayı *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler* adlı eserinin 16 vd., 37 vd. sayfalarında tanıtmıştır.

47. Beyböyrek:

Derleyen: Bilge Seyidoğlu.

Bey Böyrek hikâyesinin Anadolu rivâyetleri, sanırım, bu kadar değildir. Bazı mahallî yayın organlarının köşelerinde kalmış olan tanıtma yazıları ile henüz derleyicisini bekleyenleri dikkate alacak olursak, *Bey Böyrek*'lerin sayısı ve coğrafyası çok büyüyecektir. Ayrıca, Anadolu'nun tarihî bir uzantısı olan Batı Trakya, Balkanlar ve Rumeli'deki yaşayan Dede Korkut destanlarını unutmamak gerekir.

Bey Böyrek ile Alpamış Destanı Metin Ergun tarafından incelenmiş ve "Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu"na (Erzurum 1989) "Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Mukayesesi" adı ile bildiri olarak sunulmuştur.

48. Romanya rivâyeti:

Bu rivâyet *Baybörü ulı Beyrek Batır* adı ile Nedret ve Enver Mahmut çifti tarafından yayınlanmıştır.⁴⁹

II. TEPEGÖZ

Tepegöz hikâyesi, Kazak (8), Kırgız (3), Türkmen (1) ve Altay (1) Türklerinde on üç varyant olarak tespit edilmiştir.

Tepegöz hikâyesinin Anadolu'da yaşadığını ilk defa bildiren M. Cevdet'tir. M. Cevdet çocukluğunda, babasının hizmetinde bulunan Bayındırlı Mehmet Çavuş'un bu hikâyeyi kendisine tatlı tatlı anlattığını nakletmektedir.⁵⁰ *Tepegöz*'ün Anadolu'da anlatılan rivâyetleri: "Tepegöz, Kellegöz, Tepegözler, Gözü Tepede, Tek Göz vb." isimlerle anlatılmaktadır.⁵¹ Anadolu'da tespit edilebilen varyantları şunlardır:

1. Arapkir rivâyeti:⁵²

Anlatan Arapkirli Hacı İsmail. (Bu rivâyet yarım kalmıştır.)

2. Tepegöz hikâyesi:⁵³**3. Yozgat-Boğazhyan, Yazı Çepni köyü rivâyeti:**⁵⁴

Yazı Çepni köyünden Cemil Başaz'dan dinlenmiştir. (O. Ş. Gökyay'dan naklen)

4. Posof rivâyeti:⁵⁵**5. Karadeniz rivâyeti (1) [İki avcı]:**⁵⁶**6. Karadeniz rivâyeti (2) [Üç Kardeş]:**⁵⁷

⁴⁹ Nedret ve Enver Mahmut tarafından yayımlanmıştır.

⁵⁰ "Oğuzname-Kitab-ı Dede Korkut: *Yeni Mecmua*, Çanakkale nüshası, İstanbul 1337, s. 89-92. bk. M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s.105.

⁵¹ S. Sakaoğlu, "Yaşayan Tepe Göz hikâyesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1973-1975, Ankara, s. 50-84.

⁵² Ali Rıza (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları, I*, İstanbul 1931-1932, s. 84-87.

⁵³ Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları, IV*, Adana, 1933, s. 32-34.

⁵⁴ İbrahim Özbakar, *Ülkü*, seri: 3, Sa. 23, Ankara, Kasım 1948, s. 28-30.

⁵⁵ Ş. Elçin, "Tepegöz'ün Posof rivâyeti", *TFA*, Sa. 195, İstanbul Ekim 1965, s. 3875.

⁵⁶ Mehmet Özyurt, "Tepegöz'ün Karadeniz rivâyetleri: İki Avcı", *TFA*, Sa. 226, İstanbul, Mayıs 1968, s. 4758-4760.

⁵⁷ Mehmet Özyurt, "Tepegöz'ün Karadeniz rivâyetleri: Üç Kardeş", *TFA*, Sa. 226, İstanbul, Mayıs 1968, s. 4758-4760.

7. **İğdir rivâyeti (1, 2)**[*Kellegöz Hikâyesi*]:⁵⁸

Anlatan: İğdir'in Hanveyis köyünden Esger adlı birisi. Derleyen: Gamber Özcan (1932).

8. **İğdir rivâyeti (3)** [*Kellegöz*]:⁵⁹9. **Siirt rivâyeti**:⁶⁰10. **Tepegözler**:⁶¹11. **Alageyikli hikâyesi**:⁶²12. **Bolu rivâyeti**:⁶³13. **Kars (yerli Türkmenler) rivâyeti (1)**:⁶⁴

Kırzioğlu, buradaki Tepegöz'ün, eski İran'ın *Dahhâk-i Mârhân* adlı zalim kişisini çok andırıldığını kaydeder.

14. **Kars rivâyeti (2)**: [*Kelle Göz*].⁶⁵ krş. Nu.815. **Ankara-Beypazarı, Kapullu köyü rivâyeti**:16. **Ankara-Nallıhan, Atça köyü rivâyeti**:17. **Ankara-Bâlâ, Çatalçeşme köyü rivâyeti**:18. **Çorum-Mecitözü, Bayındır köyü rivâyeti**:19. **Çorum-Osmancık, Seciğen köyü rivâyeti**:⁶⁶20. **Çankırı-Ilgaz, Kise köyü rivâyeti**:21-22. **Erzurum rivâyeti (1, 2)**:

Erzurum'da Efrasiyap Gemalmaz'ın tespit ettiği ve İshak Kemali adlı şahısın anlattığı iki *Tepe Göz* hikâyesinin varlığını S.Sakaoğlu bildirmektedir.⁶⁷

23. **Kırşehir rivâyeti**:

Anlatan Şevkiye Seyfeli. Mahmut Seyfeli tarafından tespit edilen bu rivâyet ses bandında kayıtlıdır.⁶⁸ M.Seyfeli'nin *Kanturalı* adıyla tespit ettiği bir rivâyet daha bulunmaktadır.

21. **Segil Teke (Ayağı beyaz teke) hikâyesi**:

⁵⁸ Asker Çağlar, *İğdir ve Havalisine Ait Bazı Halk Hikâyeleri*, Erzurum 1968, Bitirme tezi, Nu. 149, s. 18.

⁵⁹ Nizamettin Onk, *Dede Korkut Masalları Anıları* (bk. O. Ş. Gökyay)

⁶⁰ Şükrü Elçin, "Tek Gözlü-Tepe", *TFA*, Sa. 252, İstanbul, Temmuz 1970, s. 5671.

⁶¹ M. Adil Özder, "Tepegözler", *TFA*, Sa. 230, İstanbul, Eylül 1968, s. 5070-5073.

⁶² Ali Rıza (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları, I*, İstanbul 1931-1932, s. 84-87.

⁶³ M. Cevdet, "Oğuznâme, Kitâb-ı Dede Korkut", *Yeni Mecmua*, Çanakkale nüsha-i fevkalâdesi, İstanbul 1327, s. çıkma 1. (O. Ş. Gökyay'dan naklen)

⁶⁴ Fahrettin Çelik (Kırzioğlu), "Dede Korkut Kitabı'ndaki coğrafi isimler", *Ülkü*, XVII, Ankara, Temmuz 1941, s. 450, not 1.

⁶⁵ Nizamettin Onk, "Kelle Göz (Tepe Göz)", *Karseli Dergisi*, Nu. 70, Mayıs 1970, s.10-16.

⁶⁶ 15-19. numaralı rivâyetler için bk. Cahit Öztelli, *Yaşayan Dede Korkut: Tepegöz*, *TFA*, IV, Sa. 127, İstanbul, Şubat 1960, s. 2087-2088. Bu rivâyetler öğrenciler tarafından nakledilmiştir. Onlar da bunları başkalarından dinlemişlerdir. (O. Ş. Gökyay'dan naklen)

⁶⁷ S. Sakaoğlu, "Yaşayan Tepegöz hikâyesi", *Türk Kültürü Araştırmaları* 1973-1975, Ankara, s. 590-84.

⁶⁸ M. Seyfeli, *Kırşehir ve Yöresi Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası*, (YL tezi) Kayseri 1995, s. 88.

Diyarbakır'ın Lice ilçesi Karaz (Kocaköy)'de Kürmanç ağzı ile anlatılan bu hikâyeye, Dede Korkut'taki *Basat'ın Depegözü öldürdüğü destan'*la hemen hemen aynıdır. Basat'ın kesip postuna büründüğü koç, bu rivâyette "Teke" olarak karşımıza çıkar. Bu rivâyetten Karaz'lı öğrencim Naci (1983) bahsetmiştir.

III. DELİ DUMRUL

M. Ergin, "Korkut isminin yayıldığı saha ve bugün yaşayan Dede Korkut hikâyeleri" adlı yazısında ⁶⁹ *Deli Dumrul hikâyesinin bugüne kadar bir tek rivâyeti tespit edilmiştir* diyerek, aşağıdaki 1 numaralı bibliyografyadan bahseder.

1. Antalya- merkez, Zeytun köyü rivâyeti:

Naci Kum (Atabeyli Naci).⁷⁰

Zeytun köyünde, Abdal güyendelerinden olan Cuma Ali'den "Eshaptan Deli Dumrul" adıyla dinlemiştir. (O. Ş. Gökyay'dan naklen)

2. Bolvadin rivâyeti:

Ali İhsan Muratoğlu.⁷¹

3. Azrail masalı (1):⁷²

4. Azrail masalı (2):

Cahit Öztelli bu masalın Zile'de de söylendiğini ailesinden öğrenmiştir.⁷³

5. Azrail masalı (3):⁷⁴

6. Azrail nağlı (masalı) / Azerî şivesiyle (4):⁷⁵

Derleyen: H. M. Sadık. Derleme yeri: Tebriz-Heris kasabası, Mehrem köyü. Anlatan: Ferruh Razavî Azer (47 yaş)

7. Tanrı tarafından bağışlanan kırk yıllık hayat:⁷⁶

8. Tokat-Reşadiye, Yağtaş köyü rivâyeti:⁷⁷

Bu rivayet Yağtaş köyünden 75 yaşındaki Hasan Karadağ'dan dinlenmiştir.

9. Ulu Dağın Gerisi:⁷⁸

10. Giresun-Bulancak, Bozat köyü rivâyeti:

Giresunun Bulancak ilçesi Bozat köyünden olan öğrencim (1983-84) Aysel Şimşek, şimdi hayatta olmayan babaannesinden *Deli Dumrul* adlı bir masal dinlediğini söylemiştir.

⁶⁹ s. 104-105.

⁷⁰ "Anadolu'da Oğuz Destanı", *Ün mecmuası*, Sa. 5, Antalya Halkevi yayını, Birinciteşrin 1934 s. 81-82.

⁷¹ "Deli Dumrul'un Bolvadin Rivayeti", *TFA*, Sa. 264, İstanbul 1971, s. 6027.

⁷² M. N. Öngay, *Ülkü* dergisi, Ankara, 16 Haziran 1946.

⁷³ O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkut'un Kitabı*, Ankara 1973, s. DLXXIII, not 1.

⁷⁴ P. N. Boratav, "Türk folklorunda Azrail", *Oriens*, IV, Sa. 1, s. 67.

⁷⁵ O. Ş. Gökyay, s. DLXXV.

⁷⁶ P. N. Boratav kataloğu, No. 99; O. Ş. Gökyay, *a.g.e.*, s. DLXXIII. Bu rivâyetin metni için bk. Gökyay, s. DLXXIII.

⁷⁷ Şükrü Elçin, "Deli Dumrul hikâyesinin bir varyantı", *TFA*, Sa. 179, İstanbul Haziran 1964, s. 3431.

⁷⁸ O. Ş. Gökyay, s. DLXXIV); Mehmet Çalım, "Ulu Dağın Gerisi", *TFA*, Sa. 94, Mayıs 1957, s. 1498.

11. Keban-Elazığ rivâyeti:

Derleyen: Ahmet Buran.⁷⁹

12. Tito Köprüsü (RUMELİ) rivâyeti:

Üsküp'ün (Yugoslavya) yakınlarında, yeni adı Tito Köprüsü adlı bir Türk şeh-
rinden olan öğrencim (1983) Suna Ayaz'ın annesi Nezaket Hanım, *Deli Dumrul* hikâ-
yesinin bir varyantını kısaca bilmektedir. O, bu rivâyeti uzun zaman önce 104
yaşında vefat eden anneannesinden dinlediğini söylemektedir.

Bu rivâyetlerden başka, P. N. Boratav'ın naklettiği *Halep Paşasının kızı Minâ
ile Erzurumlu Fenâyî Hocanın Oğlu Manzîni'nin maceraları*⁸⁰ adlı hikâyede de Deli
Dumrul destanındaki motifler bulunmaktadır.⁸¹

IV. SALUR KAZAN

Salur Kazan Destanı üzerine bilimsel bir inceleme Ali Duymaz tarafından
yayımlanmıştır.⁸² A. Duymaz bu eserinde, Salur Kazan'ın "Sözlü Türkmen rivâ-
yetleri" ile "Kıpçak sahası destanları ve Salur Kazan" konuları üzerinde durmuştur.

Burada verilen *Salur Kazan Baba, Salır, Tekemhammet, İğdir, Salır Gazan ve
İtemcek Hekayası, İtbiçen veya İtemen* adlı rivâyetler Türkmen rivâyetleridir.

Kıpçak sahası destanlarından yalnız *Ak Kübek destanı* verilmiştir.

Kazak destanlarından *Kobılandı men Kazan*'ın asıl ve çeviri metinleri; Tatar
destanlarından *Ak Kübek*'in asıl ve çeviri metinleri verilmiştir.

Anadolu'da *Salur Kazan*'la ilgili olarak sözlü gelenekte yaşamakta olan tek
rivâyet derlenmiştir:

1. Gaziantep-İlbeyli ve Barak Türkmenleri rivâyeti:⁸³

Bu rivâyet Cahit Öztelli tarafından incelenmiştir.⁸⁴

Karakalpakistan için bk. S. Bahadırova.⁸⁵

Türkmenistan için bk. Meti Köseev.⁸⁶

Bugaç Han Derse Han Oğlının boyı, s.26-40,

Salır Gazan'ing Öyüning Yagmalandığı boyı, s.40--58,

Bay Bugra Beg Oğlu Bamsı Birek boyı, s.58-85,

Gazan Beging oğlu Oraz Beging Tutsag Bolmagı Boyunu Beyan ider, s.85-98,

⁷⁹ Ahmet Buran, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Dede Korkut hikâyeleri: Deli
Dumrul'un Keban Rivâyeti", *Erciyes*, Sa. 86, Şubat 1985, s. 22-25. Ayrıca bk. Ahmet Buran, "Dede
Korkut hikâyelerinin Doğu Anadolu varyantları", *Sultan Baba ve Köroğlu*, (Sempozyum bildirileri),
Elazığ 1987, s. 35-38. ve *Erciyes*, Sa. 118, Ekim 1987, s. 12-14. (Bu makalede tafsilâtlı bilgi
verilmektedir.)

⁸⁰ *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara 1946, s. 75 vd.; *Oriens*, IV/1, 1951, s. 67.

⁸¹ O. Ş. Gökyay, s. DLXXIV.

⁸² *Bir Destan Kahramanı: Salur Kazan*, İstanbul 1997, 119 s.

⁸³ Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru I*, Ankara 1962, s. 153-155.

⁸⁴ "Dedem Korkut Araştırmaları: Kazan Han'ın evinin yağmalanması", *TFA*, 12 (246), Ocak
1970, s. 5006-5008; Aynı yazı: *Gaziantep Folkloru*, Ankara 1962, s. 153-155.

⁸⁵ *Kitabı Dedem Korkut, Koblan, Edige Hem Hezirgi Edebiyat Haggında Oylar*, Karakalpakistan
baspası 1992, 168 s.

⁸⁶ *Korkut Ata*, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat 1990, 190 s.

- Devhe Goca Oğlı Deli Dumrul Boyını Beyan ider, s.98-105,
 Ganglı Goca Oğlı Egenek Boyını Beyan ider, s.105-118,
 Kazılık Goca Oğlı Egenek Boyını Beyan ider, s.118-122,
 Beseding Depegözi Öldürdigi Boyını Beyan ider, s.122-133,
 Bekel Oğlı Imraning Boyını Beyan ider, s.133-141,
 Ovsan Goca Oğlı Segreging Boyını Beyan ider, s. 141-152,
 Salır Gazan'ing Tussag Olup, Oğlı Oraz'ing Çıkardığı Boyunu Beyan ider,
 s.152-161,
 İçogza Daşogzung Baş Galdırıp, Bireging Öldügi Boyunu Beyan ider, s.161-
 167.

Ata Rahmanov'ing yazgılarından:

- Tepeli Beg, s.174-177,
 Bamsım Birek, s.177-180,
 Salır, s.180-181.

Ayrıca bk. Yusuf Akgül, *Dede Korkut. Korkut Ata Hikâyelerinin Türkmenistan'da Derlenen Sözlü Varyantları*, İstanbul 1997. MEB Yayını.